

УДК: 341.24:327(497.11:497.16:560)“1908”

Др Вукић ИЛИНЧИЋ
ЈУ Музеји и галерије
Подгорица

ТАЈНИ УГОВОР ЦРНЕ ГОРЕ, СРБИЈЕ И ТУРСКЕ
У ВЕЗИ СА АНЕКСИЈОМ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
И ПО ПИТАЊУ РАШКЕ ОБЛАСТИ (САНЦАКА) 1908. ГОДИНЕ

Младотурска револуција која је почела 20. јуна (3. јула по новом кал.) 1908. године, отворила је нова питања пред великим силама и балканским државицама. Турска је покушала револуцијом да преуреди саму себе и тако учини излишним програм реформи поробљених земаља у њеном саставу као и посредовање са стране. Постављало се питање шта ће велике силе сматрати политички важним у младотурским тежњама и шта ће све предузети према промијењеним приликама у европској Турској. Србија, Црна Гора и Грчка имале су према томе став ишчекивања, а Бугарска је припремала проглас независности. Осим Аустро–Угарске, све друге велике силе биле су мањевише изненађене преокретом и брзим развојем прилика и извјесно вријеме биле су само проматрачи.

Аустро–Угарска и Бугарска су једине земље које су за младотурску револуцију имале адекватан одговор, како би оствариле своје давнашње жеље. Прва, одавно припреману анексију Босне и Херцеговине, а друга, међународно признање. Своју намјеру према Босни и Херцеговини Аустро–Угарска је правдала тиме да је за вријеме окупације радила на култивисању тих земаља и уводила их у савремени политички живот, те спремала административну реформу. Тај постепени рад Аустро–Угарске у Босни и Херцеговини поремећен је догађајима у Турској и питање статуса те двије земље није се могао даље одлагати. Поред народа Босне и Херцеговине, анексија је изазвала највеће узбуђење у Србији, јер је анексијом доведено било у питању све. Национална солидарност са Србима преко

Дрине тражила је од Срба из Србије и Црне Горе да не остану пасивни посматрачи.¹

Одлуку о проглашењу анексије званични Беч је саопштио јавности 23. септембра (7. октобра по н. кал.) 1908. године. Народ у Црној Гори ову вијест је дочекао, као и у Србији, са великим узбуђењем и огорчењем. Народни револт је увећан заједничком прокламацијом књаза и владе Лазара Томановића, објављеном у званичној штампи. У прокламацији се, између осталог, каже: „Црногорци! Ваше тужне двије сестре Босну и Херцеговину, које прије тридесет година за тенутак озарише зраци слободе, данас сасвијем истргнуше из српског загрљаја...” Даље се констатује у прокламацији, коју је написао сам књаз, што се види из садржине: „Пред таквијем злијем уде-сом српскога племена стегните ваша јуначака срца, уз које горко плаче и Моје за срцем Српства Босном и Херцеговином. Обиљежја црно-жуте боје низ српско земљиште неће бити граница која ће вас у духу и мисли одврати-ти од ваше браће... Не очајавајте!... Из тешких дана доћи ће бољи. Српско ће сунце љепше сјати, да свакојега брата Србина боље загрије и осветли...”²

Демонстрације народа, како у Србији, тако и у Црној Гори почеле су већ 24. септембра. Говоре са демонстрација и митинга, који су држани у скоро свим већим градовима у Црној Гори, детаљно је преносила тадашња црногорска штампа.³

Муслимани у Црној Гори били су у то вријеме ослобођени војне обавезе. Међутим, пошто су се преносиле вијести да ће Турска пружити отпор Аустро-Угарској, заједно са Србијом и Црном Гором, и они су се придружили револту православног народа у Црној Гори и изразили спремност да се боре у црногорској војсци.

И санџачки муслимани су на збору, одржаном у главној џамији у Сјеници, на коме су учествовали представници срезова: Пљеваља, Пријепоља, Новог Пазара, Сјенице, Берана, Рожаја, Бијелог Поља и Нове Вароши – донијели резолуцију у којој се, поред осталог, тражи од Отоманске империје да пошаље 30.000 пушака са муницијом како би се формирала народна војска за борбу против Аустро-Угарске.⁴

Међутим, више од муслимана, који су се тада идентификовали са Турцима, окупација и потом анексија, највише је погодила Србе. „Муслимани

¹ Видјети опширније: Владимир Ћоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, Београд, 1936, 216–227.

² „Глас Црногорца“, бр. 53, 24. 9. 1908.

³ „Џетињски вјесник“, бр. 27, 28, 29, 27. и 29. 9. и 1. 10. 1908. године.

⁴ Нико С. Мартиновић, *Отпор народа у Црној Гори против анексије Босне и Херцеговине*, Зборник радова Југословенски народи пред Први свјетски рат, САНУ, књ. 61, Београд, 1967, стр. 507.

су жалили за прошлошћу, док су Срби православији бринули за будућност. Босна је била главна жеља Србије, а Херцеговина Црне Горе.⁵

Што се тиче Рашке области (Санцака) и намјера аустроугарске политике према њој, у основи изнесене су у меморандуму од 9. августа 1908. године, који је прихватио заједнички Министарски савјет. У њему је изнесен план рјешења питања Санцака, односно аустроугарских гарнизона у Пљевљима, Прибоју и Пријепољу, које треба повући кад се анексија Босне и Херцеговине изврши. Наиме, до тада је важило правило да „држање“ Санцака представља брану спајању границе Србије и Црне Горе, а тиме и онемогућавање стварања велике словенске државе на југу. То је остао и даље трајни задатак Монархије, али ће, према новом плану, то урадити конкретније уништењем Србије, њеном подјелом између Монархије и Бугарске. У ту сврху као важан задатак истакнута је потреба одржавања „традиционалног непријатељства“ између Словена и Албанаца, а што се тиче Црне Горе, требало је да се она веже за Аустро–Угарску „мирољубивим начином“. У том циљу је било потребно „забијање клина између Црне Горе и Србије“, што се може лако извести, како су у Бечу вјеровали, „због финансијских и политичких тешкоћа црногорског режима и књаза Николе.“⁶

Услед анексије и заједничке опасности, Црна Гора и Србија поново су успоставиле дипломатске односе који су били прекинути за вријеме бомбашке афере. Побољшање званичних односа између двије српске земље народ је са одушевљењем прихватио и у једној и у другој држави. И руска дипломатија је са задовољством примила вијест о повратку дипломатских представника у Београд и Цетиње.⁷ Поред тога, обје државе су биле развиле живу дипломатску активност. И једна и друга влада у веће дипломатске центре Европе послале су своје изасланике, који су били познати стручњаци тога времена, а који су писали и расправе по питању анексије. Један од њих био је Јован Цвијић. Његова расправа о анексији објављена је на српском, француском, руском и чешком језику. Цвијић је у овој расправи утврдио да се српски проблем због анексије Босне и Херцеговине мора рјешавати си-

⁵ Владимир Торовић, *Историја Југославије*, Београд, 1933 (фототипско издање, Београд, 1989), 536.

⁶ Новица Ракочевић, *Црна Гора и Аустро-Угарска 1903–1914*, Титоград, 1983, 45–46; Андреј Митровић, *Продор на Балкан и Србија 1908–1918*, Београд, 1981, 75.

⁷ Народни музеј Црне горе Цетиње, Библиотечко-архивско одјељење у даљем тексту: НМЦГ БАО), фонд Никола I, кутија за 1908. годину, бр. 74 и 75, 26. 9. 1908; Посланство Краљевине Србије–Цетиње; фонд: Приновљени рукописи, Извјештај Чарикова повјеренику на Цетињу, у Београду и Лондону, Петроград, 27. 9. 1908, бр. 1316; Тајни телеграм Сергејева из Београда, 12. 10. 1908, без броја.

лом ако се не успије дипломатским путем. Његов став су подржавали Стојан Новаковић, Милован Миловановић и Никола Пашић.⁸

Књаз Никола и црногорска влада такође су слали изасланике у веће центре великих сила: Лазар Мијушковић је ишао у Петроград, Лазар Томановић у Рим, Јован Поповић у Париз, Јанко Вукотић у Београд, а касније у Цариград.⁹ Као специјални изасланик владе, Вукотић је крајем октобра 1908. године дошао у Цариград. Имао је задатак да Турској изрази жељу и одлучност Црне Горе, да се у насталим тешкоћама и приликама нађе споразум с Турском ради заштите заједничких интереса. Уочи Вукотићеве посјете, тамошњи србијански посланик Ненадовић и изасланик србијанске владе Стојан Новаковић обратили су се министарству иностраних дјела своје владе са питањем, како да се држе према Вукотићевој посјети. Поручено им је да координирају своје ставове са црногорским изаслаником, а и са Цетиња је црногорском отправнику послова у Цариграду – Греговићу наложено да о свему мора сарађивати са србијанским представницима.

Стојан Новаковић, специјални изасланик Србије у Цариграду, имао је за задатак да се дође до споразума са турским властима о територијалним компензацијама, правима народа у Босни и Херцеговини и сличним питањима у насталим околностима, тим прије, што су и Србија и Турска, а и Црна Гора, угрожене анексијом. Из тих разлога ове три државе морале би „поставити потпуно идентичне захтеве“, које би браниле заједнички и солидарно и прије конференције великих сила по питању анексије Босне и Херцеговине.

Што се тиче Санцака, у упутству Стојана Новаковића стоји да се тражи право проласка жељезнице преко ове области, право грађења и одржавања путева, право проласка србијанској и црногорској војсци тим коридором ради „међусобне потпоре“. Још се додаје, ако би се наслутио позитиван исход разговора са Турском, онда треба приступити „врло обазриво“, предлогу да се Санцак „уступи одмах Србији и Црној Гори, било дефинитивно, било под извесним гаранцијама“, а да би оне биле вољне да плате „у новцу накнаду“ и поред тога закључе уговор о савезу „на основу узајамне одбране“. Овим би Турска била сачувана од будући акција Аустро–Угарске, а Србија и Црна Гора би тај акт представиле као „драговољан“.

На крају упутства, чија је копија истовремено прослијеђена и на Цетиње, каже се, ако се не би могао добити билатерални споразум са Тур-

⁸ Н. С. Мартиновић, *Отпор народа у Црној Гори против анексије Босне и Херцеговине*, 500–501; Јован Цвијић, *Говори и чланци*, 1/3, Београд, 1987, 159–182.

⁹ Опширније: Јука Вукчевић, *Црна Гора у босанско-херцеговачкој кризи 1908–1909*, Титоград, 1985, 164–174.

ском или одговарајућа одлука на међународној конференцији „ми би се на крају крајева могли задовољити једностраним уступком турским.“¹⁰

И црногорски изасланик Вукотић у Цариград је донио још један, посебан план под називом „Тајни уговор“, који су заједнички израдиле црногорска и србијанска влада. Текст овог пројекта у цјелини гласи:

„Тајни уговор

Тројнога савеза између Отоманске Империје с једне стране и српских држава с друге стране у циљу ослобођења Босне и Херцеговине од Аустро-Угарске.

Чл. I – У име свемогућег Бога све три уговарајуће стране улажу истовремено све своје силе да се Босна и Херцеговина од Аустро-Угарске отму.

Чл. II – Успије ли се у овом предузећу Босна и Херцеговина имају се повратити под Султаново суверенство.

Чл. III – Оба двије покрајине у том случају биће подијељене у два равна дијела између Србије и Црне Горе и оба ће дијела плаћати Отоманској Империји доцније означени данак.

Чл. IV – Муслиманском становништву оба двију покрајина гарантује се најшира слобода вјерске и духовне везе са њиховим калифом.

Чл. V – Све три уговарајуће странке дужне су бранити од аустроугарског напада како Сизеренске покрајине Босну и Херцеговину, тако и земљиште Србије и Црне Горе.

Чл. VI – Србија и Црна Гора обавезују се да ће од ма којег било напада, заједно са Турском, бранити Новопазарски Санџак, Стару Србију и Македонију. Та обавеза да важи и после срећно успијелог повратка под Султаново суверенство.

Чл. VII – Једна комисија састављена од све три уговарајуће стране у најкраћем времену изградиће план војних операција. Према задатку, који произилази из тајног уговора, заступник црногорски зајемчиће другим двијема уговарајућим странама један континент црногорске војне снаге од 50.000 војника, а захтијеваће да Србија уложи 200.000, а Турска 250.000 војника. Све три уговарајуће стране треба да при изради плана војних операција обрате особиту пажњу на положај Србије у ушћима Колубаре и Мораве гдје је Србија јако изложена непријатељу. Уговарајуће стране имале би се обратити Русији са претставком да утиче на држање неутралности Бугарске, кад би све три уговарајуће стране ступиле у нову акцију.“¹¹

¹⁰ НМЦГ БАО, ф. Никола I, к. за 1908, бр. 76, 26. 10. 1908., Упутство за г. Стојана Новаковића (копија).

¹¹ Ф. Никола I, к. за 1908, бр. 129 (без датума) 1908, „Тајни уговор Србије, Црне Горе и Турске“ (пројекат).

Међутим, цио покушај црногорске и србијанске дипломатије у Цариграду био је узалудан. Званична Турска била је неискрена јер су паралелно текли преговори и са Аустро–Угарском. Порта је признала анексију фебруара 1909. године, под условом да за државна добра у Босни и Херцеговини прими одштету од 2,5 милиона турских лира.¹² Аустроугарски посланик у Цариграду Палавичини обећао је великом везиру Фамил-паши, да ће, између осталог, Аустро–Угарска штитити Новопазарски санџак од војног упада Црне Горе и Србије.¹³

PhD Vukić Ilinčić

THE SECRET CONTRACT BETWEEN MONTENEGRO,
SERBIA AND TURKEY ABOUT ANNEXATION
OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND QUESTION
OF RAŠKA REGION (SANJAK) IN 1908

Summary

Serbia, Montenegro as well as Turkey and great powers by annexation of Bosnia and Herzegovina were placed before fait accompli. Austria–Hungary by this act showed its power spreading its territory up to the borders of Montenegro and Serbia compromising vital interest of both Serbian independent states. Because of this Montenegro and Serbia were engaged in vivid diplomatic activity during annexation crisis, with the aim to prevent realization of unilateral and violent act on the conference of great powers.

That was the reason why Montenegro and Serbia attempted to come to an agreement with Turkey about common interest in Bosnia and Herzegovina and Raška region (Sanjak), based on a secret contract. But all attempts were in vain, because official Turkey treated this problem insincerely, leading parallel negotiations with Austria–Hungary. Finally coming to terms with Austria–Hungary, Turkey recognized the annexation of Bosnia and Herzegovina, which up to then was under its supremacy.

---

¹² Видјети опширније: Н. Ракочевић, *Црна Гора и Аустро–Угарска 1903–1914*, 60.

¹³ „Политика“, бр. 1781, 1.1.1909, под насловом: „Аустро–Угарска у Санџаку“.